

DOKTORSKE DISERTACIJE

(odbranjene na Univerzitetu u Sarajevu u 1984. godini)

REZIMEI

XVII

SARAJEVO, 1985.

prema /koje se u uzročnoj upotrebi po pravilu vezuju za obilježavanje uzroka tipa osnov ili kriterij/ pa da se dobije gotovo potpun semantički okvir uzročnih padežnih konstrukcija. U svih se ostalih padežnih konstrukcija koje mogu obilježiti uzročno značenje uz to značenje osjeća i još neka druga neuzročna semantička nijansa, što ih čini semantički "smiješanim", odnosno semantički ambigalnim. Ta semantička obilježenost ili pak neizdiferenciranost, uz vezanost upotrebe pojedinih formi samo za neke funkcionalne stilove i uz stilističku markiranost apsolutnih sinonima i omogućavaju održavanje /čak i sve veće usložnjavanje/ razgranatog morfološkog sistema padežnih uzročnih konstrukcija u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku.

Padežne uzročne konstrukcije /odnosno pojedine forme: najčešće genitivne i lokativne/ stoje u konkurentskom odnosu prema svim ostalim uzročnim sintaksičkim jedinicama. Tamo gdje je signaliziran podatak o predikatu kondenzovane uzročne rečenice, padežne su konstrukcije najprimarniji kondenzatori uzročnog rečeničnog značenja, ali pošto u najvećem broju slučajeva u sintagmi nije signaliziran podatak o predikatu uzročne rečenice, te sintagme stoje na periferiji uzročnih rečeničnih kondenzatora.

Iz svega navedenog može se zaključiti da uzročne sintaksičke jedinice u savremenom srpskohrvatskom jeziku čine jedan fleksibilan sistem, sistem koji ispunjava sve uslove da se o uzroku u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku govori kao o posebnom semantičkom polju.

Dr Branko Tošović

GLAGOL KAO KONSTITUENT KNJIŽEVNOUMJETNIČKOG STILA RUSKOG JEZIKA
U POREĐENJU SA SRPSKOHVRATSKIM

Stilističari su odavno pokazivali izraženo zanimanje za pojedine vrste riječi i u svakoj od njih zapažali specifičan stilistički potencijal, specifičnu ekspreisivnost i izražajnost. Razvojem funkcionalne stilistike, jednog od novijih pravaca stilističkih proučavanja, interesovanje je koncentrisano na još jedan aspekt: na funkcionalno-stilsko raslojavanje vrsta riječi, njihovih leksičkih i gramatičkih elemenata i kategorija. U novije vrijeme vidljiv je pokušaj da se stilovi istražuju na osnovu upotrebe pojedinih kategorijalnih struktura, a posebno je izraženo zanimanje za otkrivanje fundamentalnih vrijednosti jezičkih kadrova kroz proučavanje funkcionisanja sistemskih dijelova jezika. Jedan broj stilističara, a njih je sve više, dolazi do zaključka da vrste riječi mogu poslužiti kao dijagnostičari jezičkih kodova. Doista, svaka vrsta riječi, manje ili više, funkcionalno se razudjuje na leksičkom i gramatičkom planu i može, prema tome, poslužiti kao pokazatelj diferencijacije jezika. Svakako, ovdje su u prvome planu stožeri jezičkoga sistema: imenice i glagoli. Ove dvije vrste riječi kvantitativnom zastupljenošću i kvalitativnim vrijednostima daju suštinsko razgraničenje između stilskih formacija - na one koje imaju imenski i na one koje imaju glagolski karakter. Već sama činjenica da jedan stil može imati osobine ove ili one vrste riječi dovoljno govori o značaju istraživanja takvih fenomena.

Za analizu glagola u književnoumjetničkome stilu opredijelio sam se zbog toga što ni na ruskome ni na našem terenu ne postoji šire istraživanje ovoga problema, tako da je to za mene, istovremeno, bila i prednost i otežavajuća okolnost.

Zbog čega sam baš izabrao glagol? Kratak odgovor, bio bi: zbog njegovog značaja za jezičku komunikaciju, velikog stilističkog potencijala koji u sebi nosi, markantne medjujezičke univerzalnosti i isto tako - primjetne nepodudarnosti. Na izbor je uticalo i osobeno mjesto koje ova vrsta riječi zauzima u sistemu jezika. Široka semantička baza, izražena leksička slojevitost, veliki broj gramatičkih oblika, čitav niz kategorija, izuzetna slikovitost i izražajnost, osebujna kvantitativnost - sve su to osobine koje glagol čine jednom od dviju vodećih vrsta riječi i izuzetno važnim objektom funkcionalno-stilističkih analiza.

U disertaciji sam pokušao da pokažem kako se glagol razgrađuje u stilističkom sistemu ruskog i srpskohrvatskog jezika, konkretno u književnoumjetničkom stilu, pa sam, u skladu s tim, radnju ovako koncipirao: prvi dio posvećen je široj analizi pojma "funkcionalni stil", drugi je centralni i obuhvata glagolsku konstituenciju književnoumjetničkog stila, a u trećem se sučeljava glagoličnost književnoumjetničkog stila sa drugim stilskim formacijama.

Pošto je rad trebalo da odgovori na pitanje kako se ponaša jedna vrsta riječi u odredjenom funkcionalnom stilu, bilo je neophodno ukazati na osnovne aspekte magistralnih govornih realizacija. Pitanje šta je to stil naučnici su postavljali od samoga iskona, još od onda kada je stilistika bila sastavni dio retorike. I još uvijek nema odgovora koji bi bio univerzalan i koji bi sve zadovoljio. U definisanju stila mogu postojati, i postoje, tri osnovna pristupa: opšteumjetnički, književni i lingvistički. Zavisno od toga sa kakvog se stanovišta gleda na pojam stila daju se i najrazličitija tumačenja i definicije. Po mome mišljenju, pri odredjivanju funkcionalnih stilova treba uzimati u obzir faktore koji utiču na njihovu pojavu, njihov jezički karakter i njihove osnovne osobine. Polazeći od ovih elemenata rekao bih da je funkcionalni stil ekstralingvistički uslovljena je

zička realizacija sistemskog karaktera sa specifičnim odbirom, frekvencijom i vjerovatnoćom upotrebe jezičkih sredstava.

Jedno od suštinskih pitanja funkcionalne stilistike jeste kako nastaju funkcionalni stilovi i koji su faktori odlučujući u njihovu formiranju. Osnovni uzročnici nastanka stilova, po mome mišljenju, nalaze se izvan jezika. U odredjenim okolnostima, na odredjenim mjestima i u odredjenim vremenima jezik ljudima daje ono čime raspolaže, a oni iz toga biraju ono što im je potrebno. U zavisnosti od prirode jezika, od čovjeka koji se jezikom služi i društva u kojem se nalazi govornik zavisiće pojava i karakter funkcionalnog stila. Ova tri činioca suštinski su determinativni funkcionalnih stilova, činioci koji obrazuju svojevrsan terminus. Ako bismo išli od užega ka širem, onda bismo najjednostavnije to ovako kazali: funkcionalni je stil u jeziku, jezik je u čovjeku, a čovjek je u društvu. Navedena trijada osnovnih činilaca stilskog raslojavanja jezika pokazuje da jezik, čovjek i društvo te njihova interakcija obrazuju stilsko-tvorbenu polje i utiču na nastanak funkcionalnih stilova. U toj medjusobnoj sprezi nije sve jednako značajno: nešto utiče na primarno, nešto na sekundarno, a nešto na tercijalno raslojavanje jezika.

Prema tome, karakter funkcionalnih stilova treba tražiti u dvije vrste faktora: jedni su oni koji dolaze izvan jezičke realnosti i takve nazivam, kao i neki drugi autori, ekstralingvističkim, a drugi su derivatskoga tipa /utiču kao rezultat primjene prvih/ i dolaze kao unutarjezički činioci, obilježja, te ih imenujem lingvističkim.

Izvjesno je da neke korelacije suštinski predodređuju funkcionalne stilove, dok druge utiču na oblikovanje samo individualnih stilova. Stoga se s pravom mora govoriti o hijerarhiji interakcijskih elemenata i uopšte o hijerarhiji faktora. Tu bi došli u obzir sljedeći elementi: oblast ljudske aktivnosti, način izlaganja, način mišljenja, način upotrebe, odnos komunikatora i funkcije jezika. Ovo posljednje - pitanje funkcije - čini mi se vrlo složenim i vrlo važnim za tumačenje funkcionalnih stilova te sam mu posvetio nešto veću pažnju. Više sam govorio o funkcijama iz dva razloga. Prvo, sam pojam "funkcionalni stil" sadrži u

sebi riječ "funkcija", pa su stoga mnogi naučnici vezivali pojam stila za pojam funkcije, mada ima i onih koji tvrde da se ne radi o funkciji, nego o funkcionisanju jezika. Drugi je razlog u tome što su neki istraživači u podjeli funkcionalnih stilova polazili od funkcija jezika kao osnovnih faktora. U daljem razmatranju pokušao sam dati odgovor na pitanje mogu li se na osnovu samo jednog ekstralingvističkog faktora, konkretno funkcija jezika, izdvajati funkcionalni stilovi i praviti njihova klasifikacija. Pristup funkcionalnim stilovima sa pozicija funkcija jezika zahtijeva bitnu pretpostavku, koju za sada savremena lingvistika nije u stanju da zadovolji, a to je da postoji opšteprihvaćeno mišljenje o funkcijama jezika. Drugo, po mome mišljenju funkcije jezika mogu biti samo jedan od elemenata, a istinski pristup funkcionalnim stilovima mora da se bazira na svim ekstralingvističkim faktorima i unutarjezičkim obilježjima.

Funkcijski pristup stilskom raslojavanju jezika, odnosno podjela stilova prema funkciji koju jezik vrši, dosta je sporan, iako ima čitav niz pristalica. Njegov osnovni nedostatak sastoji se u tome što se bazira na jednome elementu, a svi ostali vanjezički faktori nalaze se po strani. Cjelovit ekstralingvistički pristup, u odnosu na funkcijski, mnogo je obuhvatniji, temeljitiji, a time i prikladniji za klasifikaciju funkcionalnih stilova. On ima svoje prednosti i u odnosu na tekstualnu, žanrovsku, emocionalnu, jezičko-govornu... klasifikaciju.

Na osnovu svega toga, došao sam do zaključka da podjela na pet stilova najviše odgovara onome o čemu sam do sada govorio. To su sljedeći: književnoumjetnički, publicistički, naučni, administrativni i razgovorni stil.

Centralni dio analize posvećen je književnoumjetničkom stilu. Osnovno što ovaj kod diferencira od svih ostalih jeste izražavanje misli i osjećanja pomoću predstava o predmetima, pojmovima i pojavama u obliku tzv. umjetničkih likova. U raznovrsnim umjetničkim likovima izražava se pogled na svijet, prenose se stavovi, ideje, osjećanja... Književnoumjetnički stil razlikuje se od drugih stilskih formacija i po načinu mišljenja na kome se gradi. U njemu se zapaža izražena težnja za slikovitošću, očig-

lednošću. Zatim, ovaj stil raspolaže osobinom koju nema nijedan drugi stil - a to je polistilematičnost: u njemu se mogu naći elementi svih ostalih jezičkih kodova, i ne samo pojedini elementi nego čitavi segmenti. Medjutim, u njemu oni gube primarnu namjenu i potčinjavaju se opštoj umjetničkoj i idejnoj zamisli. Ovaj stil takodje karakteriše poseban način izlaganja - pripovijedanje, jako izražena emocionalnost, ekspreisivnost, dinamičnost, ekonomičnost. Možda je pak osnovna odlika književnoumjetničkog stila /s lingvističkog aspekta/ - apsolutna sloboda izbora jezičkih sredstava.

Sve ove karakteristike bitno se odražavaju na upotrebu glagola u književnim tekstovima.

Iako u ovoj stilskoj formaciji preovladavaju imenice, ipak se ona odlikuje visokim stepenom glagoličnosti. Dinamizam karakterističan za književna djela traži pojačanu upotrebu glagola kao osnovnog sredstva za izražavanje različitih radnji, stanja i zbivanja. Ostali pisani stilovi u znatno manjoj mjeri imaju glagolski karakter. U naučnim dominira rasudjivanje, analiza, tumačenje, objašnjavanje te, stoga, dobija jasno izražen imenski karakter. Glagol se u njemu vrlo često desementizuje i služi kao obično vezivno tkivo. Publicistički samo u jednom svome dijelu /književno-publicističkom/ prati književnoumjetnički stil, a u ostalim glagol se znatno manje upotrebljava. Najslabiju glagoličnost ima administrativni stil sa svojom krutom šabloniziranom strukturom, u kojoj dinamizam, što dovodi do šire upotrebe glagola, nije ono što bi trebalo da ga odlikuje. Naučni, publicistički i administrativni stil glagol često zamjenjuju glagolskom imenicom i time još više pojačavaju svoj imenski karakter. I po visokom stepenu glagoličnosti samo se još jedan stil može upoređivati sa književnoumjetničkim, a to je razgovorni.

Upotrebu glagola u umjetničkim tekstovima odlikuje potpuna sloboda izbora. Pisci i pjesnici u poetski diskurs ugrađuju i kolokvijalizme, i arhaizme, i žargonizme i sve druge glagole. Njima se neće zamjeriti ako na bliskome rastojanju upotrijebe glagol visoke i niske tonalnosti, pod uslovom da se estetska funkcija ovoga stila, jedino za njega karakteristična, i umjetnički

karakter teksta uočavaju i ne dovedu u pitanje. Što se tiče morfološke strane, i ovdje umjetnik može da uzima sve ono čime raspolaže gramatički sistem jezika, hoće li to biti perfekt ili pripovjedački prezent, perfekt ili aorist, prvo ili drugo lice, svršeni ili nesvršeni vid, dulji ili kraći oblik participa - sve zavisi od samog autora i njegove umjetničke zamisli.

Glagol sa svojom raznorodnim i širokom leksičkogramatičkom strukturom pruža velike mogućnosti da se ispolji, uz komunikativnu, ona suštinska funkcija umjetničkog teksta - estetska ili slikovito estetska, kako reče Golovin. Vrlo izražena polisemičnost ove vrste riječi omogućuje da se estetski doživljaj svijeta pretoči u jednu posebnu formu, u jedno posebno vidjenje u kojem izraženo i doživljeno obrazuju dvoplanski sistem književnoumjetničkog teksta. Pomoću glagolskih tropa stvaraju se slikovite predstave, eliminiše mogući šablonizam i snažno utiče na onoga ko čita ili sluša, izazivajući pozitivne i negativne reakcije. Glagol zaista daje izuzetan doprinos ukupnoj metaforičnosti poetskog diskursa, a prema nekim istraživanjima u tome zauzima i vodeće mjesto. Zbog svoje osobine da se slobodno upotrebljava u bilo kome dijelu iskaza, odnosno da može stajati na svakome mjestu u rečenici i stihu glagol je isto tako pogodan za dobijanje izražajnosti specifičnim rasporedom riječi i posebnim struktuiranjem u obliku stilskih figura. Pjesničkom načinu kazivanja glagol daje dio svojih ekspresivnih mogućnosti kroz ritmizaciju u glagolsku rimu. Da bi se pojačala dinamičnost pripovijedanja ili stvorio poseban efekat, glagoli se ponekad nagomilavaju. Akumulaciji je, međutim, suprotna deglagolizacija - namjerno izostavljanje glagola iz kompletnih proznih i poetskih struktura, čime iskaz postaje pomjeren u tom smislu što formalno nestaje glagoličnosti, ali se ona u dubinskome tkivu umjetničkoga teksta jasno nazire. Deglagolizacija je posebno markantan postupak u poeziji.

U stvaranju jednog od osnovnog obilježja književnoumjetničkoga stila - raznovrsnosti kazivanja, glagol je nezaobilazno sredstvo. Ponavljanje, neminovno u drugim stilovima, ovdje se na svaki mogući način nastoji izbjeći, a široki sinonimski resursi koji ma glagol raspolaže omogućuju da se pomoću njega postigne visok stepen raznolikosti pripovijedanja.

Ova stilska formacija odlikuje se više nego i jedna druga najrazličitijim oblicima glagolskih transformacija. One počinju već na leksičkome planu, kada se, recimo, glagol upotrebljava u jednome značenju, a, u stvari, ima drugi smisao. Na morfološkom one su posebno izražene, pri tome, prije svega, mislimo na odslikavanje jedne od dviju suštinskih dimenzija u kojima je lociran bitak - vrijeme. Tu kao da je jezik koncentrisao sve svoje snage da stvori što više načina izražavanja ove fizičke kategorije. A pošto su stilističke mogućnosti morfologije vrlo ograničene, došlo je do stvaranja najrazličitijih kombinacija, preplitanja i ukrštanja vremenskih ravni. Umjetničko vrijeme stvoreno na toj osnovi bitan je diferencijalni momenat koji izdvaja književnoumjetnički stil od svih ostalih funkcionalnih kodova.

Za upotrebu glagola u književnoumjetničkome stilu moglo bi se kazati da ima dvostruk karakter - s jedne je strane jezička univerzalnost, a s druge medjujezička nepodudarnost. Književnoumjetnički stil ruskog i srpskohrvatskog jezika dobrim dijelom na isti način prazne leksičko-morfološki potencijal glagola, ali po što nije uvijek isti, on koji put dovede i do stilskih nepodudarnosti. Obje strane medalje vrlo su zanimljive za kontrastivnu stilistiku i uopšte za proučavanje rusko-srpskohrvatskih korelacija.

Kratko poredjenje književnoumjetničkog stila sa drugim funkcionalnim kodovima ukazalo je na jedan bitan momenat: glagol se veoma široko i veoma različito funkcionalno-stilski raslojava. U književnoumjetničkom stilu on ispoljava svu svoju semantičku širinu, morfološku razudjenost i bogat stilistički potencijal, u publicističkome prilagodjava se karakteru mnogobrojnih žanrova, u naučnom daje doprinos apstraktnosti i uopštenosti izražavanja, u administrativnom ulazi u širu standardizaciju i šablonizaciju, a u razgovornom ponovo pokazuje leksičko šarenilo, ali i gramatičko sužavanje. Upotreba, dakle, glagola, i pored niza sličnosti, bitno diferencira književnoumjetnički stil od ostalih funkcionalnih kodova. Na taj način književnoumjetnički stil može poslužiti kao slojevitoj podlozi ispoljavati svoje specifičnosti, svoje podudarnosti i nepodudarnosti.

Ovim radom htio sam pokazati koliko je glagol konstituent funkcionalnih stilova ruskog i srpskohrvatskog jezika, kakav je njegov stilistički potencijal, koliko se i kako funkcionalno-stilski razgrađuje i koliko uopšte može biti dijagnostičar stilskih formacija. Htio sam, također, da skrenem pažnju na činjenicu da funkcionalno-stilsku slojevitost imaju i druge vrste riječi, prije svega imenice. Ovaj problem toliko je interesantan, složen, značajan, kompleksan i neistražen da će još dugo biti u vidnome polju stilističara i predstavljati neiscrpan predmet njihovih istraživanja.

Dr Milenko Pikula

ASIMPTOTIKA SVOJSTVENIH VRIJEDNOSTI I REGULARIZOVANI TRAGOVI LINEARNIH OPERATORA

Dobro je poznato da je suma dijagonalnih elemenata $\sum_{i=1}^n a_{ii}$ matrice A u konačno dimenzionalnom prostoru /te suma je poznata pod imenom trag operatora A ili matrični trag/ jednak sumi svojstvenih vrijednosti toga operatora, računavajući i njihovu višestrukost. Ovu posljednju sumu nazivamo spektralni trag operatora A .

Prirodno je postavljeno pitanje o jednakosti spektralnog i matričnog traga za još neke operatore u Hilbertovom prostoru. Odgovor na to pitanje daje teorema V.B.Lidskog. Pa neka nam je dat Hilbertov prostor H i neka je A potpuno neprekidan operator na H i A^* njegov adjungovani operator. Označimo sa $\{\lambda_k\}_{k=1}^{\infty}$ niz svojstvenih vrijednosti /i različitih od nula/ operatora $B=A^*A$. Neka je $\{f_k\}_{k=1}^{\infty}$ niz njegovih ortonormiranih svojstvenih vektora koji odgovaraju svojstvenim vrijednostima λ_k , respektivno. Brojeve Δ_k gdje je

$$\Delta_k^2 = (Af_k, Af_k) = (A^*A f_k, f_k) = (B f_k, f_k) = \lambda_k \quad (\Delta_k > 0)$$

nazivamo s-brojevima operatora A .

Operator A naziva se operator Hilbert-Šmita ako konvergira $\sum_{k=1}^{\infty} \Delta_k^2$ red

Potpuno neprekidan operator A naziva se operatorom s jezgrom, ako konvergira red $\sum_{k=1}^{\infty} \Delta_k$